

УДК 338.45: 639.3

Катерина Рижова
Державна установа «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку Національної академії наук України»
Catherine Ryzhov
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable
Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

THE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF REGULATION OF DEVELOPMENT FISHERY COMPLEX OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню та пошуку організаційно-економічних механізмів стійкого розвитку рибогосподарського комплексу та напрямів його вдосконалення для збільшення виробництва та реалізації рибної продукції.

The article is devoted to research and search of organizational-economic mechanisms of steady development fishery complex for increase and directions his improvement for increase in manufacture and realization of fish production

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах ринкової економіки вирішення проблеми стійкого розвитку галузі значною мірою залежить від організаційно-економічного механізму управління, вибору та реалізації економічно обґрунтованих напрямів стимулювання господарської діяльності трудових колективів.

Неефективне функціонування рибогосподарського комплексу є однією із важливих та недостатньо вивчених проблем розвитку економіки країни в ринкових умовах. Досягнення високої й стійкої економіки підприємств комплексу, як свідчать результати соціально-економічної реформи, при переході від державної і кооперативної форм власності до приватної і змішаної, не сприяли зростанню ефективності виробництва. У період реформ на другий план відійшли проблеми, пов'язані з ефективністю використання виробничого потенціалу, конкурентоспроможністю рибної продукції, активізацією інноваційних процесів, покращенням використання трудових ресурсів.

Нормалізація діяльності і стійкий розвиток вітчизняного рибогосподарського комплексу, створення оптимальних умов для становлення ринку рибної продукції вимагають вжиття системних і комплексних заходів організаційного, економічного й технічного характеру. Відпрацювання механізму ринкових відносин як фактору стійкого розвитку рибогосподарської сфери висуває на перше місце організаційно-економічний аспект проблеми.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблем. Науковому дослідженню питань управління рибним господарством внутрішніх водойм у період переходу до ринкової економіки присвячені публікації М. Гринжевського, М. Гробокопателя, Л. Зубрицького, М. Стасишена, В. Яковлева та інших.

Значний внесок у дослідження стратегії розвитку економіки народного господарства зробили В. Ситник, П. Борщевський, І. Лукінов, В. Трегобчук та інші вчені. Проте, виходячи із особливостей функціонування рибогосподарського комплексу в сучасних умовах, низка важливих аспектів організаційно-економічного механізму його стійкого розвитку розроблені недостатньо. Зокрема, це стосується раціонального використання виробничого потенціалу та біологічних ресурсів з метою виведення цього сектору економіки із кризового стану.

Мета статті – дослідження проблем, пов'язаних із формуванням організаційно-економічного механізму управління рибогосподарським комплексом та визначення напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах потрібні нові науково обґрунтовані підходи до формування організаційно-економічного механізму в рибогосподарському комплексі, що розглядаються нами як система органічно пов'язаних організаційних і економічних заходів щодо забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування галузі.

Передбачається, що ці заходи повинні забезпечувати синхронність, пропорційність, ритмічність режимів роботи складових ланок єдиного, складного господарського механізму на всіх рівнях виробництва, переробки й реалізації продукції для досягнення кінцевої мети.

У системі управління підприємством слід особливу увагу приділяти покращенню оперативного управління, спрямованому, з одного боку, на розроблення та вдосконалення технологічних процесів, з іншого – на організацію виробництва, переробку й реалізацію рибопродукції. Воно повинне включати такі основні елементи, як діагностику робіт, що виконуються; оперативне планування; організацію робіт; контроль і регулювання (табл.).

Формування системи управління ґрунтується на певних принципах та методах управління, що є одночасно основними і для економічного механізму стійкого розвитку галузі.

Посилення ролі економічних методів управління передбачає перехід до активного, але допустимого регулювання економіки державою. Інструментами впливу держави на економіку є податки, ціни, ліцензії, мито, бюджетне фінансування та інше. Процеси, що пов'язані з відмовою від централізованої системи управління економікою, потребують адекватних економічних рішень з реорганізації управлінської функції підприємств вітчизняної рибної галузі. Ефективність розвитку рибогосподарського комплексу залежить від успішного розв'язання проблем у сфері формування матеріально-технічної бази на основі активізації інвестиційних процесів, їх

оптимізації в рибодобувному флоті, рибогосподарських підприємствах та обробітку риби, берегових допоміжних організаціях.

Таблиця

Оперативне управління та організація виробництва на рибогосподарських підприємствах*

Основні елементи управління	Зміст
Діагностика робіт, що виконуються	Оцінка стану техніки, обладнання, тари. Наявність сировинної бази. Уточнення обсягів виробництва по термінах. Оформлення документації, наявності квот, ліцензії
Оперативне планування	Розрахунок обсягів та термінів вилову риби. Складання балансу ресурсів, визначення їх потреби. Маркетинг, розрахунок ринку ресурсів та збуту продукції
Організація роботи	Доведення планових завдань до виконавців, установлення графіка і форм оперативної звітності. Розстановка і регулювання виробничих процесів. Розподіл матеріально-технічних ресурсів і кадрів. Реалізація продукції
Контроль та регулювання	Стан виконання завдань і причина відхилення. Перевірка ступеня використання техніки, обладнання. Організаційний вплив на робітників. Перевірка та регулювання технологічних процесів. Виявлення відхилень від ритмічної роботи, коректування завдань відповідно до умов, що склались

* Джерело: розроблено автором.

В останні роки рівень використання наявних потужностей рибогосподарського комплексу різко знизився. Зношення основних промислово-виробничих засобів перевищує 65–70% від їх загальної вартості. Наявність такої кількості застарілих засобів зобов'язує галузеві підприємства витратити значні кошти на їх ремонт і підтримку в робочому стані. Проте залучених інвестицій в основний капітал підприємств рибного господарства недостатньо. За період 1997–2009 рр. їх обсяги зросли з 4 до 22 млн. грн. на рік [1, с. 211; 2, с. 202], з яких близько 80% витрачається на технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, решта – на спорудження нових підприємств, окремих об'єктів, будівель. За таких умов подолати технічну відсталість і підвищити ефективність використання виробничого потенціалу рибної галузі без більш вагомих інвестиційних надходжень неможливо, ураховуючи, що потреба галузі в інвестиціях перевищує 500 млн. грн. на рік.

Модель розвитку галузі набуває реальних обрисів. Це підтверджується чітким розумінням того, що необхідно зробити для розвитку рибогосподарського комплексу. Проте більшість передбачених заходів не втілюється на практиці через відсутність необхідних інвестицій, недосконалу інноваційну політику та недоліки в системі управління галуззю.

Організаційними заходами щодо здійснення інноваційних процесів мають бути безперервне прогнозування інноваційного розвитку з метою

недопущення технічного та економічного відставання, інноваційні програми для кожної підгалузі виробництва, де були б відображені особливості цих складових та обґрунтовані необхідність і можливості впровадження нововведень. Кожна інноваційна програма спрямовується на одержання певного результату. Для здійснення інноваційних процесів чи виконання програми інноваційного розвитку в першу чергу необхідно вишукати і вибрати найефективніші інновації, придатні для конкретного випадку.

Початком цього процесу мають бути розробка моделі розвитку рибного господарства та впровадження інновацій. Чимало фахівців вважають, що модель рибогосподарського комплексу 1989–1990 рр. мала багато позитивних характеристик, і схильні до того, щоб її основи з урахуванням сучасних умов господарювання були використані тепер. У ті роки галузь досягла найвищого рівні розвитку: вилов риби та добування морепродуктів становили майже 1143 тис. тонн.

Інноваційна політика повинна реалізовуватися разом з інвестиційною, яка спрямована на залучення інвестицій й одночасно стимулює інновації в тій частині, де інвестиції є базою для матеріалізації нововведень. При цьому активізація інноваційних процесів породжує додатковий попит на інвестиції [3, с. 17]. Проте інвестиційна привабливість рибницьких підприємств дуже низька. В основний капітал рибної галузі у 2001 і 2009 рр. інвестовано 20 та 22 млн. грн. відповідно, а це лише 1,6–4,5% від вартості основних засобів.

Водночас потрібно усвідомити, що іноземні інвестиції забезпечують відчутний позитивний ефект лише на початковому етапі їх використання, а в подальшому у зв'язку із репатріацією прибутків і збільшенням дефіцитності платіжного балансу вони не тільки не посилюють, а, навпаки, послаблюють конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання. Крім того, сучасна ситуація з підвищенням цін на пальне і нафтопродукти, відсутність достатньої підтримки виробників рибної продукції з боку держави ставлять рибну галузь у ще важче становище, ускладнюючи розвиток і фінансовий стан рибогосподарських підприємств та позбавляючи перспектив рентабельної економічної діяльності [4, с. 6–7].

У рибному комплексі не створено умов для нормального функціонування підприємств галузі в ринкових умовах, еквівалентного обміну між товаровиробниками, що спричинило диспаритет цін на продукцію господарства і промислових підприємств.

Не відпрацьовано механізм кредитування товаровиробників, унаслідок чого абсолютна більшість з них залишилася без кредитних ресурсів. Питома вага кредитів у джерелах формування оборотних засобів не перевищує 3–5%. У ситуації, коли не задовольняються потреби кредитів, виникає кредиторська заборгованість. Крім того, якщо кредити й видаються, то на нетривалий термін, що не задовольняє умови технологічного циклу виробництва риби, та під високі відсоткові ставки. Отримавши такий кредит, товаровиробник майже всі зароблені кошти витрачає на їх повернення з виплатою відсотків, а для розширеного відтворення нічого практично не залишається.

Не сформовано адекватної ринковим умовам системи оподаткування з урахуванням специфіки рибного господарства як галузі з уповільненим оборотом капіталу і сезонним характером виробництва. Не відрегульовано страховий захист рибного господарства, що неприпустимо в ринкових умовах, унаслідок чого фінансове становище суб'єктів господарювання погіршується через відсутність джерел відшкодування втрат за несприятливих погодних умов.

Відсутня фінансова підтримка і недостатній державний захист вітчизняного товаровиробника в ринковому середовищі. Промисловість майже не випускає новітнього устаткування, засобів механізації для рибного господарства, приладів, спецодягу і взуття, потужної землерийної техніки для роботи в болотних умовах, спеціалізованого автотранспорту для перевезення живої риби тощо. Все, що не виробляється в країні, надходить по імпорту, при цьому витрачаються величезні валютні кошти, збільшується кількість безробітних, погіршується соціально-економічне становище населення.

Разом з тим в інших країнах, наприклад США, законодавство передбачає регулюючі механізми підтримки національного рибного господарства, що поєднують принцип протекціонізму стосовно всього американського рибного комплексу з ринковою вибірковістю найбільш професійних господарників. У США для того, щоб мати право на фінансову підтримку з боку держави, рибогосподарник повинен відповідати одному з трьох законодавчо встановлених критеріїв, а саме бути: громадянином Америки; корпорацією, 75% капіталу якої належить громадянам країни; товариством або асоціацією, усі члени якої або не менше 75% є громадянами США. Державну підтримку національного господарського бізнесу передбачено законодавством США в таких формах: організація позичок рибалкам, державні субсидії, пільговий податок при капітальному будівництві, формування фонду відшкодування рибалкам за фактом випадково завданої шкоди [5, с. 24; 6, с. 18].

У Російській Федерації створено Фонд водних ресурсів, який формується в основному виручки від збору за використання ресурсів, що стягується за право на ведення рибного промислу. Централізовані кошти використовуються так: прикордонною службою для нагляду за рибальством – близько 10%, Державним комітетом рибного господарства – 60 і для державної підтримки прибережних регіонів – 30%. У свою чергу, Держкомрибгосп одержані кошти спрямовує на утримування метеослужби, здійснення нагляду за рибальством у внутрішніх водоймах, рятувального флоту, навчальних суден, на реалізацію заходів, пов'язаних із міжнародними зобов'язаннями Росії в галузі консервації водно-біологічних ресурсів, для їх вивчення, консервації і відтворення та управління їх збереженням, на наукові дослідження в галузі рибного господарства, створення системи контролю за водними біологічними ресурсами тощо [7, с. 7; 8, с. 10].

В усіх країнах з ринковою економікою існує практика планового стимулювання господарської діяльності по окремих галузях та виробництвах.

Досягнуто такого впливу завдяки відходу від стихійного ринку через неможливість вирішення низки проблем розвитку економіки ринковими методами. В Україні ж обрано інший шлях – від самодостатнього впливу планового керівництва, всебічно регламентуючого господарську діяльність, що не давало можливості певним категоріям населення проявити свої здібності. Проте при формуванні галузевих ринкових відносин ми вимушені використовувати видозмінені можливості прямого впливу на економіку, які доповнюються їх посередніми методами, та створювати їх симбіоз [9, с. 4].

Існує декілька способів державного стимулювання окремих галузей та виробництв: надання податкових пільг, захист високими митними зборами і, нарешті, прямі субсидії. В окремих країнах таким способом підтримується функціонування добувної промисловості, сільського та рибного господарств. Непряма умова для цього – наявність відповідних коштів. Для його раціонального використання потрібні погоджувальна політика, всебічне та об'єктивне експертне обґрунтування методів, розмірів, цілей субсидій, упевненість у тому, що високий рівень витрат виробництва продукції обумовлений природними факторами, а не недоліками організації.

Державне керівництво частиною продуктивних сил може здійснюватися також шляхом безпосереднього управління виробництвами, що перебувають у державному підпорядкуванні. Проте форми та методи повинні різко змінитися з урахуванням ринкових умов та комерціалізації виробництва. Вони покликані в основному забезпечувати виробництва інформацією про потреби у продукції, яка випускається, наданні посередницьких послуг з постачання сировини, пального та комплектуючих виробів, а також у сфері інвестиційної діяльності, маючи на увазі, що безпосередні господарські зв'язки встановлюватимуться виробниками. По суті, це повинні бути високоякісні прогнози, що враховують усі фактори виробництва. Головне полягатиме в тому, щоб забезпечити державним підприємствам високу ефективність виробництва, конкурентоспроможність, але на економічній основі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для забезпечення стійкого розвитку рибного господарства доцільно вдосконалити систему збалансованого поєднання державного регулювання економіки рибних господарств з економічною свободою підприємств в умовах переходу до ринкових відносин. Держава повинна створити умови для ринкової економіки рибогосподарського комплексу і насамперед провести приватизацію рибних господарств на засадах приватної власності на землю, у тому числі під водою та гідроспородами. Водночас буде визначено власника ставів, гідроспоруд та інших основних засобів, зникнуть проблема корпоративних прав держави щодо майна рибних господарств і потреба у створенні державних органів управління корпоративними правами, а співробітництво окремих господарств базуватиметься лише на взаємній економічній вигоді.

З боку держави необхідна підтримка власних товаровиробників рибопродуктивного підкомплексу в таких питаннях, як надання пільгових

кредитів, дотації на здійснення загальнодержавних програм, створення матеріально-технічної бази для вирощування посадкового матеріалу риб, використання меліоративних робіт на водосховищах, водоймах комплексного використання тощо.

Підвищенню рибогосподарського потенціалу внутрішніх водойм також сприятиме формування нормативно-правової бази, стратегічне планування та прогнозування рибогосподарського потенціалу, а також залучення інвестицій та фінансування заходів щодо відтворення й охорони рибних ресурсів.

Література

1. *Статистичний щорічник України за 1997 р.* – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. – 623 с.
2. *Статистичний щорічник України за 2006 р.* – К., 2007. – 552 с.
3. *Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності / Ю. Каракай // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 14–32.*
4. *Чернік В. Г. Рибне господарство України: актуальні питання / В. Г. Чернік, Л. С. Геращенко // Рыбное хозяйство Украины. – 2005. – № 1. – С. 2–7.*
5. *Моисеев П. А. Современная продукция и основные тенденции развития мировой аквакультуры / П. А. Моисеев. – М.: ВНИИПРХ, 1991. – 38 с.*
6. *Моисеев П. А. Современное состояние мирового рыбного хозяйства / П. А. Моисеев // Рыбное хозяйство: серия аквакультура; информационный пакет: прудовое и озерное рыбоводство. Вып. 4. – М.: ВНИЭРХ, 1995. – С. 1–22.*
7. *Френкель А. И. Состояние российского внутреннего рынка рыбных товаров / А. И. Френкель, Ю. А. Шпаченко // Рыбное хозяйство. – 1998. – № 2. – С. 3–9.*
8. *Френкель А. И. Организация оптовых рынков рыбных товаров в России / А. И. Френкель, Ю. А. Шпаченко // Рыбное хозяйство. – 1998. – № 3. – С. 12–26.*
9. *Вылегжанин А. Н. Господдержка рыбного хозяйства по законодательству США / А. Н. Вылегжанин // Рыбное хозяйство. – 1998. – № 4. – С. 5–6.*